

ОБ'ЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПЕДАГОГІВ У КАНАДІ

Відділ: Визначні педагоги

Ч. 2

Д-Р ВАСИЛЬ ЛУЦІВ

**ПЕДАГОГІЧНА ПРАЦЯ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Торонто

1959

Онтаріо

ОБ'ЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПЕДАГОГІВ У КАНАДІ

Відділ: Визначні педагоги

Ч. 2

Д-Р ВАСИЛЬ ЛУЦІВ

ПЕДАГОГІЧНА ПРАЦЯ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

diasporiana.org.ua

UKRAINIAN NAT'L MUSEUM
CHICAGO 22, ILLINOIS

Торонто

1959

Онтаріо

UKRAINIAN TEACHER'S ASS. OF CANADA

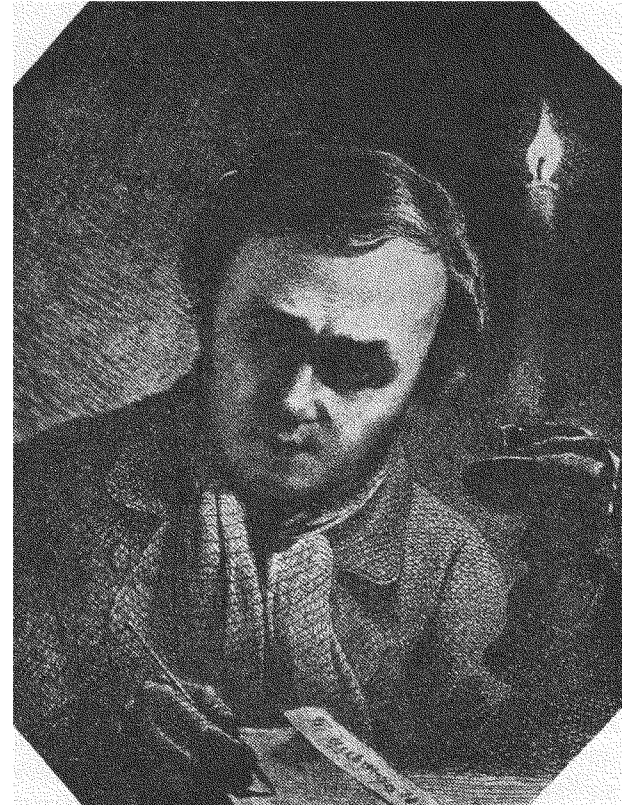
Section: Great Teachers

№ 2

Wasył Luciw, Ph.D.

PEDAGOGICAL ACTIVITIES OF TARAS SHEVCHENKO

Toronto, Ont. 1959

Тарас Шевченко
(Автопортрет з 1860 р.)

Видано коштом Української Кредитової Спілки
297 Каледж Ст., Торонто, Онт.

1. УВЕДЕННЯ:

Український нарід звеличує Тараса Шевченка, як свого національного пророка, наші й чужі учені відмічують його многогранну творчість та багатство проблем, нам же, педагогам, лишається з'ясувати педагогічну працю, схилити перед ним у пошані голови, як перед одним з перших і кращих педагогів та виховників.

Для кращого зрозуміння педагогічної праці нашого генія, доведеться подати кількома рисами підложжя та умовини, серед яких жив і діяв Шевченко.

Шкільництво московської імперії взагалі, а українське зокрема, було в часах Шевченка на найнижчому щаблі. Москва встигла зденаціоналізувати не тільки українську провідну верству (Польща довела до цього раніше), але й затопила в безпросвітній темноті весь нарід. Неписьменність на Україні за Шевченка була майже поголовна. — Щоправда, подекуди по селах були парохіяльні школи, але ними користувався дуже малий відсоток селянської дівтори.

Шевченко мав щастя вчитися в такій парохіальній, чи, як ми б назвали, дяківській школі. Батько віддав восьмилітнього Тараса в керилівську школу, на науку до дяка либонь Губського на прізвище, котрого поет назвав Сліпим Совгирем. Школа була на церковному майдані. Кляса мала на всю довжінь великий стіл і лавки обабіч, а кому з учнів не ставало місця, умощувався на долівці. Єдиним учительським підручником була “Граматка” — буквар і часослов. Увесь буквар мусіла дитина знати напам'ять, а крім того вчили її трохи “лічби” — рахунків і письма.

Свого першого вчителя Шевченко називає “Спартанцем”, маючи на увазі його жорстокість супроти вихованців. Він велів учням приносити різок, бив усіх без розбору, а хто пручався, тікав чи кричав — діставав подвійно. Цю шкільну методу Шевченко так схарактеризував: “Мир праху твоєму, сліпий Совгирю! Ти, небораче, і сам не відав, що творив: так тебе били, і ти так бив і в простоті сердечній не добачав у тому гріха!”

В 1820 р. московська влада зреформувала духовні школи і від того часу на дяко-вчителів призначали нездібних до дальшої науки чи морально невідповідних богословів.

Здебільша — як от і новий керилівський учитель Богорський — були це безпросвітні п'яниці . . . Звичайно, ота мертвеччина в школі

та звірське поводження з учнями не притягали дітей до школи. Ті, хто вчилися, опісля все забували, бо не було книг до читання, поминаючи “Житія Святих”, “Псалтир” та ще кілька книжок релігійного змісту. Якщо хтось дійсно зміг скористати з оцієї науки, то хіба надзвичайно талановитий — як от Шевченко — і мусів мати настільки сильну волю, щоб опісля доучуватися самотужки.

2. ШЕВЧЕНКО ПРО ВИХОВНО-ПЕДАГОГІЧНУ СПРАВУ

Наш відомий літературознавець і критик Остап Грицай писав: "... мусимо сказати, що наш поет вже з природи не був надто предестинований до великої педагогічної ролі"⁽¹⁾. Ось ці, такі глибоко-помилково слова критика, кинені ще перед першою світовою війною, хто зна чи й не були причиною того, що про Шевченка як педагога, та про його педагогічну діяльність уперто промовчувано. Думаю, що цю мовчанку слід розворушити і вже крайня пора дати огляд поетової педагогічної праці. Щоб не склалося враження буцим то я творю навкруги Шевченка кадимний міраж та ще й на педагогічне поле його тягну, проведу аналізу висловів та думок і діл поета в цій ділянці...

— "Ну, що-б здавалося — слова!
Слова то голос — більш нічого!...
А серце б'ється, ожива,
Як їх почує, знать, од Бога
І голос той, і ті слова
Ідуть між люди..."

Ось такі думки навіяла поетові проста си-

рїтська пісня в Кос-Аралі. Удумаймося хоч на мить у те, яке враження робила на Шевченка мова його вчителів чи друзів, або як реагували інші на "науку" Шевченка...

Зачнемо, мабуть, нашу розповідь від розгляду поетового друкованого слова в педагогічній ділянці.

В поезіях Шевченка стрічаємо найкращі зразки педагогічних засад. Поет належно оцінив вагу навчального слова, закликаючи:

"Учіться, брати мої,
Думайте, читайте,
І чужого научайтесь —
Свого не цурайтесь".

Боліючи душею над національною долею, він бачив, що лихо в тому, що в нас немає своїх рідних шкіл, тому й каже:

"Якби ви вчилися так, як треба,
То й мудрість би була своя".

Провідні ідеї поета, майже в усіх його віршах — це глибокі зразки найкращих педагогічних засад. Наведемо для прикладу його любов до безталанної, життям скривдженої людини. Його евангельські засади життя. Глибоку мораль. Любов до дітей. Оборону слабших і т. д., і т. д.... — Недарма ж він писав:

"І хочеться, Боже милий,
Як хочеться жити,
І любити Твою правду,
І весь світ обняти".

Переглядаючи історію Еллади, котру Шевченко добре вивчив з огляду на свої малярські студії, бачимо, що поет був під впливом атенської виховної системи. Загально кажучи, ця система, як і багато інших, добре znana на нашій землі. — В Атенах патриції наймали няньками спартанок, а українська знать — матерів-козачок. До семи літ дитина виховувалася під впливом бабусиною чарівного світу казки і пісні. Так же й тут, як і в Атенах присипляли дитину колисковою піснею... — Прогляньмо Шевченкове віршування — скільки там отих колискових мотивів... Далі, як і в Атенах, так і українська аристократія наймала своїм дітям лекторів, котрі жили в домі господаря, цілковито займаючися вихованками, або як у нас було прийнято, що якщо це було в місті, — лектор доїздив. Знову ж насувається порівняння, а саме — Шевченко бував таким домашнім виховником-лектором (помагав у навчанні синові О. П. Сапожнікова — Олександрові, вчив грамоти сина військового писаря Лаврентієва на засланні та вчив 15-ти літнього Бориса Суханова).

В Атенах були школи, де вчено музики і гімнастики. Знаємо, що Шевченко сам скомпонував букваря, про що буде ще мова, захоплювався і пропагував пісню (чи вірші) і музику та клав натиск на старовинну латинську приказку “У здоровому тілі — здорова душа!”....

Проглядаючи всі Шевченкові вірші, де мовиться про дитвору, бачимо, що поет скрізь відмічає їхню платонсько-етичну поведінку.... Немає місця в короткій розвідці подавати зразків Шевченкової поезії з виховними ідеями Сократа, Платона чи Аристотеля, хоча поле до праці широке і мабуть таки вдячне. Із староримської педагогіки Шевченко теж подає не мало думок у своєму віршованому чи прозованому слові. От хоч би взяти його поезію, котра завжди і майже всюди овіяна лицарськістю, шляхетним бойовим запалом та глибокою, аж до самопосвяти посуненою любов'ю до батьківщини...

Тому, що елладо-римська педагогіка повною течією ринула на древню Русь-Україну та проявляється у нас аж посьогодні, хоч і перетоплена у горні української динаро-трипільської культури, слід і тут зупинитися.

“Кого доля як мати дитину,
Убирає, доглядає,—“

“Чи сирота, що досвіта
Встає працювати, —
Опиниться, послухає,
Мов батько та мати
Розпитують, розмовляють:
Серце б'ється, любо,
І світ божий як Великдень,
І люди як люди!“

“...—пiде луна гаєм,
Пiде тaй замoвкне: нaщо щeбетaть?
Зaпеклюю душу злoдiя не спинить,
Нехaй вiн лютує, пoки сaм зaгинє,
Пoки бeзгoлoв'я вoрон прoкpичить“.

(На вiчну пaм'ять Кoтлярeвськoму)

Як бачимo, в oднoму вiршi мaeмo aж тpи oснoвнi думкi нa вихoвну тeму. Пeршa, чи щe нe з чaсiв мaтpiярхaту, кoли тo мaти нe тiльки “гoдувaлa-дoглядaлa“, aлe й “зoдгaлa“ дитинy. У дpугiй думцi бачимo дoлю сирoти i — мoрaльну пeдaгoгiчну нaуку — нeмae нiчoгo кpaщoгo вiд рiдних бaтькa-мaтeрi... Тpетю думкy мoжнa рoзумiти дoслiвнo aбo пeрeнoснo. Пeрeнoснo — дoвeдeться взяти пiд увaгу вoрoгiв, кoтpи :мoв тoй злoдiй з нoжeм у хaлaвi, внoчi пiдкpадaютьсa, щoб злo дiяти“ (пoнeвoлювaти Укpаїну).

Тiльки стрaтить гoлoс, дoбpу нe нe нaвчить;

Oтa лaгiднiсть тa м'якiсть у пeдaгoгiчних пpийoмaх Шeвчeнкa дyжe питoмeннa стaрo-укpаїнськiй дисциплiнi в шкoлaх, пpo щo свiдчaть “пoучeнiя“ митpoпoлитa Мiхaїлa учитeлeм. Шeвчeнкo oбстaвaв бaтькiвськe тpактувaння учня пeдaгoгoм. Нa нaшу скpoмну думкy, сaм Шeвчeнкo уложив тa пpaцювaв нaд “лiчбoю“, нe пoминaючи й пiснi тa мyзикy, якpаз тoмy, щo зa зpaзoк бpав нe тoгoчaснy мoскoвськy пeдaгoгiкy, aлe сгaв дo свiтлих тpaдицiй Києвa.

“Учися сeрдeнькo: кoлись з нaс бyдуть лyди”.
(Мaлюнок Тaрaсa Шeвчeнкa)

Особливо Київ у часах Козаччини, которю, як відомо, Шевченко не тільки щиро захоплювався, але й глибоко вивчав, та багата педагогічна і виховна програма того ж Києва, добре були знані поетові. Відблиски педагогічних ідей Мазепинської Академії подибуємо в таких його поезіях: “Катерина” (“Кохайтесь, чорнобриві, та не з москалями, бо москалі — чужі люди, роблять лихо з вами” — дивись посланія Івана Вишенського), “Тарасова Ніч” (так дуже нагадує московські звірства і кривди в часах Мазепи), тут можна подати із цієї царини — “До Основ’яненка”, “Чигирин”, “Сон” та багато, багато інших...

Загально беручи, доведеться ствердити, що Шевченко — співець героїчної, непоборної України. Занепад, неволю чи ворожі знущання наводять він як педагогічний прийом, збуджуючи цим способом тугу та намагання до кращого, до минулої слави, величі та могутности України...

Як же ж у Шевченка змальовані мислі корифеїв світової педагогіки? Щоб поставити ту справу справді чітко, згадаємо твори знаних педагогів, котрі Шевченко студював. У своєму “Щоденнику” і повістях Шевченко згадує прізвиська і твори багатьох визначних педагогів, виховників та видатних письменників. Згадаємо хоч би Гомера, Данте, Шекспіра, Гете, Байро-

на, Пушкіна, Гоголя, Беранже, Гердера, Руссо, енциклопедистів, ректора Академії Мистецтв Ф. І. Йордана О. Ф. Лабзіна, О. М. Бодянського, М. О. Максимовича, М. А. Маркевича, Г. П. Галагана, М. Д. Старова, П. П. Гулая-Артемовського, А. Я. Стороженка, М. Г. Устрялова, М. Д. Іванишева, М. К. Чалого, П. І. Бодянського та багато, багато інших. Ці всі імена взяті зо щоденника, повістей та листування Тараса Шевченка. А тепер виринає питання, скільки таких або й важніших прізвиськ Шевченко ніде не відмітив? Насувається думка, скільки педагогічних статтів, розвідок та інших праць Шевченко прочитав чи може й простудював у своєму житті. Знаємо, що він читав цілу низку різних журналів, що такі статті містили, бачимо в його творах думки знаних, світової слави, педагогів!...

Ось, для прикладу, наведемо декілька педагогічних думок Шевченка з його прозових творів.

“Призначення красних мистецтв — подати очам або уяві красу і жах природи, життя держав і побут окремої людини, сили пристрастей і події, які вражають душу... Пустелі Америки, береги Райну, палюче небо Італії — поривають уяву, і ми, загублюючи почування часу і простору, витаємо по далеких країнах, живемо життям проминулих століть. Може бути, що це

один з відблисків душі, споконвіку вічної й активної, але відблиск цей оживний, боже-ський: і він доказує, що людина це громадянин світу, і що все високе, все прегарне знаходить відгомін у її душі. Що ж казати про те, коли одного погляду досить, щоб воскресити в нашій пам'яті батьківщину, і звичаї предків, і пдії, які яскраво відокремились від звичайного опису землі, де ми почали жити й почувати! Подвиг досягти цього великий, а можливе до того сприяння повинно становити наш обов'язок²).

Хоча ці оригінальні, ніде не запозичені слова відносяться до мистецтва, але які ж близькі думкам найкращих педагогів! Яка в них сила вислову і розуміння речей. Ці слова — це слова зрілого, ба більше, великого вчителя, яким безперечно був Шевченко. Студіюючи життя Шевченка та вглиблюючися в його твори, нам приходять на думку Іван Амос Коменський, той старий-старий, але рівночасно й сьогадні актуальний педагог. Життя цих обох велетнів та праця для суспільства зближують їх та зтирають різницю століть.

Крім праць Коменського, з котрими Тарас був обізнаний, він висловлює думки, сказані Генрихом Песталоцці, ба більше — поступає подібно тому великому педагогові, посвячуючися боротьбі за кращу долю українського по-

неволеного народу в цілому, а хліборобакріпака зокрема. Подібно як Песталоцці дбав про свій інститут — Шевченко помагав недільним школам. Афоризми Песталоцці дуже часто примінені у зміненому вигляді в творах Шевченка — ось хоч би такі:

“Вся мудрість людська сперта на силі доброго, покороного правді серця”.

“Щоб люди не чули, бо то Боже слово, то серце по волі з Богом розмовля, то серце щечече Господню славу, а думка край світа на хмарі гуля”.

У Песталоцці: Родинна справедливість, найчистіша, найблагословенніша впливає з чистого джерела любови”. — У Шевченка подано безліч подібних прикладів (дивись “Катерина”, “Сова”, “Сліпа”, “Наймичка” та інші).

“Свобода базується на справедливості, а справедливість на любові, а з того виходить, що й свобода на любові”. — Шевченко теж висловлює подібні мислі у своїх творах. Таких і їм подібних зразків можна підібрати в одного і в другого чимало.

Тарас Шевченко дуже докладно знав “Життя Святих”, та поодинокі праці Отців Церкви. Тому то він був обізнаний з педагогічними засадами Василія Великого, Йоана Золотоустого, св. Августина, Григорія Великого та інших.

Із сучасних йому педагогів (поминувши ба-

гато разів відмічуваних Шевченком — енциклопедистів) варто згадати про світліші уми визначних педагогів московської імперії, здебільша українців, котрі брали за приклад тогочасних педагогів Європи. Один з них, як от О. Ф. Лабзін, віце-президент Академії Мистецтв у Петербурзі, на пропозицію обрати членом Ради міністра фінансів графа Гур'єва, як близьку цареві людину, запропонував обрати членом ради і царського фірмана. Звичайно, за це його звільнено й заслано...

Педагогічна праця Шевченка, оте його все-сильне слово, було неподільно злучене з любов'ю до батьківщини — з патріотизмом. Він, як каже один з наших найкращих журналістів: "Тих, що кували кайдани — проклинав. Тих, що їх несли покірно — жалів. Тих, що їх рвали — любив!"³)

Найкращим зразком патріотизму, сполученого з педагогікою, є поема-містерія "Великий Льох". (Проведіть для цікавості аналізу трьох душ!).

Зразком моральної педагогіки буде поема "Катерина".

Християнською любов'ю та всепрощенням оповита поема "Сліпа".

Дійсною перлиною не тільки в українській, але і в світовій педагогіці є поезія-іділія "Садок вишневий коло хати..."

Шевченкові повісті, щоденник та більшість листування читається немов якісь повчально-виховні та моральні педагогічні твори. Часом аж дивно (особливе щодо його щоденника), як поет міг, у таких важких, злиднених умовах зберегти таку високу і шляхетну гідність "гомо сапієнс", як він зумів із дна життя винести хрустально-чисту науку, як йому далось на важкому життєвому шляху не згубити ні одного атома палкої гарячої любові до близьких і далеких друзів...

Подиву гідна педагогічна вдача поета, котра не кидає його в найгірших злигоднях. Мені врився в пам'ять один грандіозний факт. У його щоденнику (1857 р. 25-го червня) сказано про військовий перегляд — знущання, докоаний батальйоновим командиром, котрим особливе йому дався взнаки, а після того медитує і дивується як то батьки віддають свого сина до війська на поправу?!... Гідне теж відмічення Шевченком педагогічно-виховного значення драм Островського ("Свої люди — розрахуємося") та Гоголя ("Ревізор"), про що просто-ро подано в "Щоденнику"...

UKRAINIAN NAT'L MUSEUM
2453 WEST CHICAGO AVENUE
CHICAGO 22, ILLINOIS

3. ДУМКИ ІНШИХ ПРО ШЕВЧЕНКОВУ ПЕДАГОГІЧНУ ПРАЦЮ

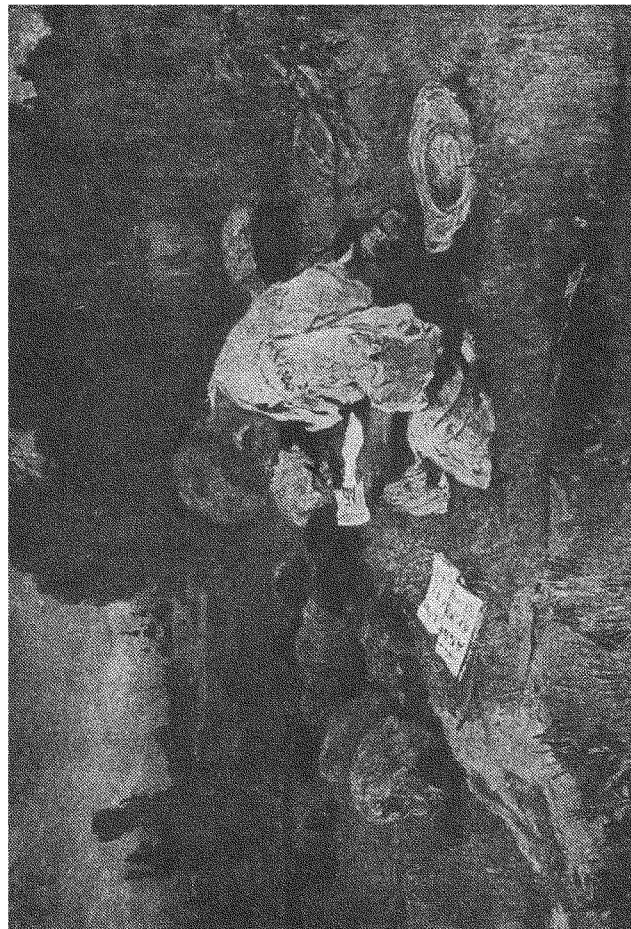
Один з критиків поета писав:

“Коли читаєш вірші Шевченка, то здається, що вони самі собою ллються, як широка вільна ріка, то тиха — широкими степовими просторами, то бурхлива й розгнівана — між кам’яними, порожистими берегами. Здається, що поетові самі слова бігли під руку, що інших слів, як оці надруковані, які ми любимо читати й деклямувати, — не могло бути⁴⁾.”

Тай справді, не тільки вірші, тобто римовані слова і їхня ритміка, але й глибока, хоч зрозуміла всякому, наука виходить у нього відразу, легко і просто. Це видається дивним, тимбільше дивним, бо як каже Лепкий:

“Нині інтелігентний чоловік витрачає 16 літ, щоб скінчити школи і здобути якийсь становище, як же міг Шевченко за 9 літ стати людиною освіченою? Систематичної шкільної науки він не перейшов, а в момент найвищого розвитку творчих сил відтяли його від джерел знання і від культури⁵⁾.”

Так каже Богдан Лепкий, хоч щоправда, він указує, що Шевченко був генієм, мав надзви-

Мені тринадцятий минуло . . .
(Малюнок І. Їжакевича)

чайну пам'ять, дар помічування, тонку вразливість та поетичну інтуїцію. На нашу скромну думку, найважливішим чинником у всьому тому була западлива, уперта та постійна праця Шевченка над собою — без витривалості і наполегливої праці не допомогла б йому геніяльність.

Із наведеного зрозуміємо, чому і в педагогіці Шевченко не відстав, а проявив себе талановитою, і, ми б сказали, далекозорою людиною...

А тепер зачнемо від основ і трохи насвітлимо ставлення Шевченка до дітей, як підставу в ділянці педагогіки.

Біограф Шевченка — Чалий, згадує про глибоку любов Шевченка до дітей.

Ось що розповідав про це Шевченко сестрі своєї господині:

“Іду я, шукаючи мешкання, аж бачу — хатина стоїть, не то панська, не то мужича, біла — біла, наче сметана, та ще й садочком обросла, а надворі розвішані дитячі сороченята, сушаться тай рукавами махають, ніби кличуть мене до себе, от я й зайшов умовитись про квартиру і попросив хазяйку погодувати мене в борг“. Хазяйка мала підставу до недовір'я, все ж таки погодувала Шевченка, хоч це мало бути “в борг“ та й прийняла, дізнавшись опісля хто він. Незабаром Шевченко став тут своєю людиною, а білоголова дівчора з усієї

вулиці приносила йому немалу розвагу. Діти звали його “дядьком“⁹).

Цей же сам автор подає приклад як то Шевченко одної неділі закупив на дуже поважну суму ласощів для дітей, а коли їх збіглося з півкопи, став усіх обділювати. Подвір'я посипали свіжою скошеною травою, діти качалися й переверталися, а їхні веселі голоси лунали далеко навколо. По обіді перекупка привезла повний віз яблук, груш, медівників, бубликів та іншого, і тим разом уже за містом, Тарас знову всю цю дівчору угостив, сам з ними бігаючи, метушачись та пустуючи...⁷).

“Чужбинський уже й давніше мав нагоду придивлятися, як під час їхніх спільних прогулянок на Пирятинщині, Шевченко, проходячи сільською вулицею, не раз “підсідався до гурту дітей, і осміливши боязке товариство, оповідав їм казки, співав дитячих пісень, що знав їх безліч, поважно робив пищики і швидко здобував прив'язаність усіх хлоп'ят“. Одного разу він був свідком, як Шевченко зрисує Золоті Ворота, змушений був перервати свою працю, щоб заопікуватися дівчинкою, що її в сусідньому яру покинула п'яна нянька: поет бавив її іграшкою, зробленою з паперу, на решті забрав маленьку із собою і був щасливий, коли зміг віддати дитя випадково зустрінутій матері⁸).

Як згадано вже, в Орській Фортеці Шевчен-

ко приятелював і часто відвідував військового писаря з родиною — Лаврентієва. Він же вчив його сина грамоти. “На учня свого він ніколи не сердився, взиваючи як педагогічних засобів лише ласки та жарту”⁹).

Педагогічною справою Шевченко починає цікавитися ще в ранні своєї молодости. Ось декілька прикладів.

В червні 1835 р. Шевченко за допомогою Сошенка зустрівся і заприятелював з українським письменником і педагогом Євгеном Гребінкою; позичає від нього книжки та знайомиться з літературою.

В 1838-1839-их роках Шевченко вивчає в Академії Мистецтв астрономію, зоологію, фізику й теорію мистецтва.

1842 р. Петербург. Тарас Шевченко перебуває часто в родині одного з діячів Товариства Заохоти Мистцям — О. П. Сапожнікова та допомагає синові Олександрові в навчанні.

2 травня 1842 р. Учитель Математики Другої Харківської Гімназії — П. М. Королів пише Шевченкові зворушливого листа, дає призначення його праці та допомагає матеріально з'єднуючи йому передплатників на “Кобзаря”.

У дні 27-го січня 1844 р. княжна В. Репніна пише листа своєму педагогові Ш. Ейнару до Швейцарії, відмічаючи: “І що ж за м'який та чаруючий спосіб читання (у Шевченка)! Вона

полонила неначе музика, виспівуючи мелодійні вірші нашою чудовою, ясною мовою”.

У березні 1845 р. Шевченко закінчив навчання в Академії Мистецтв і готується до виїзду в Україну для постійної праці.

У березні 1845 р. Рада Академії Мистецтв, на прохання Шевченка, дала йому звання “свободного художника”.

У половині квітня 1845 р. в часі перебування в маєтку пана Лукіяновича, — як оповідали селяни Татарчуки, — поет приходив вечорами між народ, багато розповідав про Україну, про героїства козаків, про їхню боротьбу з турками та Польщею...

26-го липня 1845 р. Шевченко познайомився з педагогом-музиком чехом Алойзом Єдлічком, вихованцем Празької Консерваторії.

У кінці жовтня 1845 р. Шевченко відвідав у Переяславі А. Козачковського, котрий записав, що: “Вечори проводили ми на балачках — так годин зо дві, беручи під увагу його недавнє звільнення з кріпацтва, я дивувався його умовому розвитку, його знанням, що давали кожного вечора нову тему до розмов...”¹⁰).

У грудні 1845 р. президент Академії Мистецтв офіційно стверджує Шевченків диплом на звання “некласного художника”.

10-го грудня 1845 р. Археографічна Комісія протокольним рішенням оформила Шевченка своїм співпрацівником.

14-го грудня 1845 р. петрашівець, учитель в родині Репніних, Роман Штрандман пише Шевченкові дружнього листа.

В січні 1846 р. Шафарик одержав від Шевченка поему “Єретик” і вступну присвяту Шафарикові. Очевидці оповідають, що великий чеський учений, читаючи оце посланіє — плакав із зворушення.

13-го лютого 1846 р. Шевченко зустрівся з ніжинськими студентами ліцею і говорив їм про Гоголя.

У травні 1846 р. Костомаров писав таке про зустріч із Шевченком: “Тарас Григорович прочитав мені свої недруковані вірші. Мною оволодів страх. Я побачив, що Шевченкова муза роздирала народню заслону... Міцний зір і сильні нерви треба мати, щоб не впасти безпам'яті від цієї дійсности... Горе одважному поетові! Він забуває, що він людина...”¹¹).

У травні 1846 р. серед професури та студентства засновується “Кирило-Методіївське Братство”. Шевченко був душею товариства.

При кінці листопада 1846 р. Шевченко вносить прохання до попечителя київської навчальної округи, щоб прийняли його на посаду викладача малювання в Київському Університеті. Заяву вислано в Петербург міністрові освіти. 21-го лютого прийшла з міністерства позитивна відповідь.

1-го березня, після доносу Петрова на

кирило-методіївців, Шевченка, хоч він не братчик, викидають із праці в Археографічній Комісії.

5-го квітня 1846 р. Шевченка заарештовано і вислано в Петербург.

У вересні 1848 р. відновлено в Львівському Університеті катедру української мови і літератури і проф. Яків Головацький викладав, що ім'я Шевченка звучить як ім'я співця українського народу.

6-го березня 1850 року С. Левицький писав Шевченкові, що звісний петербурзький педагог-математик Головка каже, що вас не стало, а на це місце прийшло більше людей аж до тисячі, котрі готові стати в обороні всього, що ви казали і що кажуть люди, для котрих правда така голосна і правдива, що не лячно було б її сказати навіть перед самим царем Миколою...

У червні 1850 року цар велів арештувати педагога, магістра фізико-математика, Головка за зв'язки із Шевченком. Головка дав постріл у жандармів, а другим покінчив із собою.

В 1852 р. 15-го листопада поет просить проф. О. Бодяньського прислати йому книжки з історії України: Літопис Величка та “Історію Русів”.

У травні 1855 р. Шевченко одержує листа з повідомленням, що віцепрезидент Академії

Мистецтв поробив старання для його звільнення.

1857 р. дня 7-го серпня Я. Г. Кухаренко писав Шевченкові: “Та й люблять же тебе на Україні, брате“. (Ще у зв'язку з чеканням народу на звільнення поета).

12-го жовтня 1857 р. М. Лазаревський передає Шевченкові пораду Ф. П. Толстого — написати офіційну заяву про дозвіл працювати в Академії Мистецтв для удосконалення майстерности. 13-го листопада він таку заяву вислав.

29-го березня 1858 р. Шевченко слухав доповіді проф. геології — Роде — про будову всесвіту.

12-го квітня 1858 р. родина Толстих улаштувала бенкет на честь Шевченка. На бенкеті були мистці, поети, музики та педагоги (педагог М. Д. Старов).

13-го квітня 1858 р. Шевченко склав візиту славному тоді математикові М. В. Остроградському, котрий прийняв його дуже дружньо.

16 квітня 1858 р. на засіданні Академії Мистецтв Шевченка зачислено гравером і доручено йому виконати тему для одержання звання академіка.

21-го квітня 1858 р. Шевченко був із групою літераторів на виставі “Вільгельм Тель” і опісля дискутовано над майбутнім слов'ян,

Т. Шевченко в Брюлова
(Малюнок Г. Мелихова)

перейдено на філософію та психологію і це затяглося до третьої години над ранком...

4-го травня 1858 р. Шевченко був у майстерні гравера, проф. Академії Мистецтв Ф. І. Йордана, котрий показував найновіші прийоми гравірування і охоче погодився допомагати йому.

З початком червня 1858 р. Шевченко дістав, за допомогою А. Толстої, скромне мешкання в будинку Академії Мистецтв.

В 1858 р. Шевченко познайомився в Петербурзі з ученим зоологом (орнітологом) М. О. Северцевим.

16-го квітня 1859 р. Шевченко вніс заяву і Рада Академії Мистецтв ухвалила йому програмову працю для здобуття звання титулу академіка.

В серпні 1859 р. Шевченко стрінувся зо старим другом, викладачем малювання у Другій Київській Гімназії — Сошенком. У цьому ж місяці знайомиться з молодим учителем цієї ж гімназії Михайлом Чалим — майбутнім своїм біографом. На зборах Академії Мистецтв у дні 4-го вересня 1859 р. з великою пошаною та належною оцінкою згадано ім'я мистця Тараса Шевченка, замітного гравера. У дні 2-го вересня 1860 р. Рада Академії Мистецтв у Петербурзі ухвалила надати Шевченкові титул “Академіка-Гравера”, що й проведено на річних Зборах 4-го вересня, а свідоцтво видано 5-го

листопада. Про це в нас чомусь мало згадується.

Наприкінці із сумом доводиться ствердити, що якраз у часі найбільш активної педагогічної діяльності прийшла обліжна хвороба, а в дні 26-го лютого 1861 р., о год. 5-ій 30 хвилин, Шевченкові буцім-то полегшало, він устав, почав сходити східцями у свою майстерню, спіткнувся, ойкнув і упав. Коли до нього підійшов сторож, він уже не жив — перенісся у другий, кращий світ, де “ність болізни ні печалі“ ...

4. ПЕДАГОГІЧНА ПРАЦЯ Т. ШЕВЧЕНКА

“Він був невченим ляїком, а здобув знання і показав професорам та книжним ученим нові, ясні і вільні стежки!” — писав Іван Франко про Шевченка¹²). Можна мати застереження до першої частини цієї думки Франка, все ж таки з останніми словами погодиться всякий, хто добре знає твори і працю поета.

Щоправда, про його педагогічну працю загал майже не знає, або знає дуже мало. Говорено про все, крім його педагогічної праці...

На підставі дробинок, кинених у споминах біографів Шевченка, доволі трудно відтворити повну картину його педагогічної діяльності, все ж таки гріхом було б такої спроби не провести...

Свою освіту Шевченко набув автодидактично (самотужки), хоча знанням виходив поза обсяг тогочасних інтелігентів. Він мав значно ширший ідейний овид, переважав бистротою та легкістю думки і зацікавленням різними життєвими проблемами.

Він, як каже Богдан Лепкий: “Неосвічений”, що просвітив народ, що перевів критику його історії і вказав шляхи в майбутнє, “неосвіче-

ний”, який на психологію українського народу мав і має такий непереможний вплив¹³).

На початку нашої розвідки сказано побіжно про тогочасний стан шкільництва на Україні. Зрозуміло, що Шевченко, добре обізнаний з існуючим станом, не міг пройти повз нього бай-дуже, мусів зацікавитися цією шкільною справою глибше. В дійсності так і було. Він особливе глибоко зацікавився т. зв. Недільними Школами. В листі до В. В. Тарнавського з дня 7-го серпня 1860 р. він пише, що передає 50 штук “Кобзаря”, як подарунок чернігівським Недільним Школам, а других 50 штук Недільним Школам у Києві. Тиждень пізніше мав він довшу розмову з діячем харківських Недільних Шкіл, педагогом А. Болдіном. Не знаємо змісту цієї розмови щодо тих шкіл, але не може бути сумніву, що над тим питанням поважно дискутовано, бо Болдін навіть запрохав Шевченка в Харків, на що одержав згоду. На початку листопада Шевченко висилає Болдіну листа, в котрому запитує про діяльність недільних шкіл та обіцяє переслати харківським книгарням 50 або 100 штук “Кобзаря”.

Іншим засобом допомоги “Недільним Школам” були прибутки з публічних читань, улаштовуваних Літературним Фондом, очолюваним Є. П. Ковалевським. Збереглися дані, що в дні 11-го листопада т. р. відбулось таке “читання”, в якому брав участь Шевченко. Численна пуб-

ліка зібралася в залі петербурзького “Пасажу” і поет відчитав поезію “Садок вишневий” та уривок з поеми “Гайдамаки”. Петербуржці, що стрінулися з поетом віч-на-віч уперше, привітали його гучними оплесками. Приятель Добролюбова М. Обручов писав йому, що: “Шевченка прийняли з таким захопленням, яке буває тільки в італійській опері”¹⁴). З таким же захопленням пише про цей Шевченків виступ студент-грузин Дм. Кіпіані. Одна ж із слухачок, не скажу, щоб прихильниця Шевченка, записала в своєму щоденнику: “Публіка привітала Шевченка так, як вітають генія, котрий зійшов у залю “Пасажу” просто з неба. Ледві встиг він появитися, як зачали плескати в долоні, тупати ногами та кричати... Бідний поет зовсім розгубився. — Думаю, що цей ентузіям проявлено не так Шевченкові, як радше зроблено демонстрацію — вшановано мученика, що потерпів за правду!”¹⁵).

13-го листопада Шевченко бере участь у нараді відносно дальших літературних читань на користь Недільних Шкіл. За три дні одержує з цензурного комітету дозвіл на читання поеми “Чернець” (тоді названої “Семен Палій”). У міжчасі Шевченко був зайнятий компонуванням українського букваря для недільних шкіл, котрий він вислав 18-го листопада в цензуру, а 21-го листопада одержав дозвіл на друк.

На початку 1861 р. букваря виявився на

книжковому ринку. Звичайно, Шевченко негайно береться до праці, і починає кольпортажу. Уже 4-го січня висилає М. Чалому, педагогові в Києві 10 букварів на показ та поручає відібрати з бюро розпродажу 1.000 примірників і розповсюджувати їх по сільських школах України. Гроші з доходу призначає він на ті ж школи.

Друк букваря штовхає Тараса Шевченка на цю ділянку педагогічної праці і він пише Чалому, що далі за букварем, хоче видати український підручник арифметики для народних шкіл та етнографію, географію й історію України. Відповідно з тим Шевченко розробляє плян праці, але важка хвороба та несподівана смерть не дали змоги зреалізувати тих задумів.

Збереглося багато листів і даних про кольпортажу Шевченкового букваря. Знаємо, що Шевченко вислав десять букварів педагогові Ф. Ткаченкові в Полтаву і прохав дати оголошення в “Губернских Ведомостях” про розпродаж букваря на користь Недільних Шкіл. Також Рада Київських Недільних Шкіл вельми дякує поетові за п’ятдесят букварів. Пізніше Шевченко висилає Ткаченкові в Полтаву 1.000 примірників букваря, Варфоломеєві Шевченкові в Корсуні шле okazійний примірник і т. д., і т. д.

А тепер виринає питання чи добрий був Шевченків буквар.

Наша відповідь звучатиме так. Буквар Шевченка на той час зредагований за всіма педагогічними вимогами і відповідав методично, змістовно, морально і патріотично своєму призначенню. А проте, послухаймо, що кажуть про нього вороги України. В дні 30-го січня, чернігівський педагог Р. Д. Тризна, жаліється Шевченкові, що митрополит Філарет та адміністрація місцевої школи різними способами шкодять і не допускають букваря до ширшого розповсюдження. Мало того, в Чернігові роздмухано тими ж людьми цю справу до таких розмірів, що для розсліду приїхав висланник царського міністерства кн. Урусов. У своєму доносі в Петербург він каже: ... як також видруковано знаним поетом Шевченком український буквар, котрий — за даними мені інформаціями — вартий уваги ... поширення цього букваря зовсім відсуне з України слов'янський буквар...“¹⁵).

Московський страх перед українським букварем не ущух і після смерти поета 22-го червня 1861 р. обер-прокурор Синоду гр. А. П. Толстой запитує листовно начальника III Відділу В. Долгорукова, як уряд дивиться на український буквар Шевченка.

Та ж сама московська реакція на чолі з митрополитами київськими Арсенієм та Філаретом уживає всіх засобів, щоб тільки не допустити буквар до розповсюдження...

Цих кілька прикладів недвозначно ствер-

джує, яке велике значення мав якраз оцей, скромний буквар Шевченка. Зрештою проти цієї дикої і скрайне шовіністичної акції слуг московської влади виступали з обуренням усі тогочасні світлі уми. Знаний педагог і громадський діяч К. Ушинський писав у своїй статті “Педагогічні замітки про Швейцарію“, що царське самодержав'є не визнає прав і виганяє з шкіл українську мову, котрою говорить не 200.000, але 14 мільйонів народу, котра має народню літературу, котрою ще не так давно співав Шевченко!“¹⁷).

Щодо самого змісту, то половина букваря була заповнена релігійним змістом, а решта — це тексти українських дум, його ж переклади псалм та інше. Шевченко пов'язував любов до Бога з любов'ю до батьківщини, до українського народу та рідних традицій.

Це було сказано кілька слів про педагогічну працю Шевченка на полі народнього шкільництва. Лишається ще його інша педагогічна діяльність. Як нам відомо, Шевченко не тільки приготувався до педагогічної діяльності, проходячи академічні курси та спеціальну педагогічну підготову, але й здобув оте звання педагога-академіка та був затверджений на працю викладачем малювання в Київському Університеті. Попередньо ми подали не мало фактів, котрі висвітлюють якраз оту Шевченкову підготову до майбутньої праці та старання

щодо самої праці в університеті. Знаємо, що доля і тут посміялася із Шевченка — над ним і педагогічної праці він не одержав—подібна ж доля суджена пізніше другому велетневі української нації, Іванові Франкові...¹⁸).

А крім того Шевченко, чи не найбільше педагогічного хисту вкладає в свої поезії. Нездарма ж Костомарів писав у своїх споминах: “Тарас Григорович прочитав мені свої ненадруковані вірші. Страх огорнув мене... Я побачив, що Шевченкова муза роздирала заслону народного життя. І страшно, й солодко, й боляче, й привабливо було туди заглянути!!! Поезія йде завжди попереду, завжди відважується на сміливе діло; її слідами йдуть історія, наука та практична праця... Тарасова муза прорвала якусь підземну гать, уже кілька віків замкнену багатьма замками, припечатану багатьма печатями, засипану землею, навмисне заораною і засіною, щоб сховати для потомства навіть пам'ять про місце, де є підземна порожнеча. Тарасова муза сміливо ввійшла в цю порожнечу із своїм непогасним світильником і відкрила за собою дорогу і соняшному промінню і свіжому повітрю і людській цікавості.”¹⁹).

5. ПОЖНИВ'Я ШЕВЧЕНКОВОЇ УЧИТЕЛЬСЬКОЇ ПРАЦІ

Із попередньо сказаного бачимо, що Тарас Шевченко, працюючи над своїм букварем, мав уже чітко вироблені педагогічні засади. Приклади отих засад, розкинутих в його поезіях, а особливо в прозових творах подивугідні своєю глибиною. “Поет розумів, що самої формальної освіти не досить, що вона повинна даватися разом з усебічним вихованням людини і посеснуватися з національною традицією. Це вже висловлювали перед ним його сучасники — і славний педагог Пірогов, і українці — П. Редькин та К. Ушинський. Але Шевченко перевищив їх тим, що надавав великого значення дошкільному вихованню й позашкільній освіті. З особливою яскравістю він у своїх висловлюваннях підкреслював те, що освіта, навіть фахова, повинна йти разом із моральним піднесенням людини і виробленням твердих національних характерів. — Ніхто до нього не підкреслив так потреби перевиховати суспільство, ніхто так ясно не протиставив самоосвіту офіційній шкільній освіті”²⁰).

Своїми думками, як педагог він сягнув...

поза цілі десятиліття та зійшовся з поглядами найкращих світових діячів ХХ віку. Леонід Білецький писав: “І от, простеживши в усіх періодах життя і творчості Шевченка його духовий образ, я пересвідчуюсь, що поет був глибоко віруючий. Він знає Святе Письмо до подробиць. Віра Шевченка не була тільки зверхня, формальна. — Ні! Його віра була глибока, чинна й суто християнська^{“21)}. Із цього виходить, що Шевченко проповідував потреби естетичного виховання, опертого на християнській релігії... .

Французький письменник Еміль Дюран каже, що важко знайти в цілій новітній історії такого поета як Шевченко, котрому навіть неписьменний нарід віддає таку пошану, яку звичайно віддається святим чи релігійним реліквіям²²⁾.

Також німецький письменник Карль Еміль Француз писав: “Він не тільки геній сам по собі, але водночас і втілення поетичного генія України. Його муза злучила всі найхарактеристичніші прикмети української літератури; хто його характеризує, дає водночас і загальний образ поетичних змагань його народу^{“23)}.

Проф. Клеренс Менінг іде ще далі і каже: “Тарас Шевченко, син невольника, безстрашний борець за перемогу демократичних ідей та наперекір усім труднощам, здобув чолове місце в Пантеоні визначних поетів слов’янського сві-

(Малюнок В. Касіяна)

Шевченко навчає селян

ту, а його слава житиме так довго як ніодного з його сучасників в інших літературах²⁴).

Оцю пошану своїх і чужих Шевченко здобув собі важкою працею. За нього ішла боротьба навіть по його смерті. Селянський депутат Мершій виголосив у Державній Думі 1914 р. промову проти заборони святкування 100-літніх уродин Шевченка. Він казав: “Можна не давати народові просвічатися, можна закрити в нас на Україні народні бібліотеки та всякі просвітні товариства. Можна в нас на Україні забрати зо шкільних бібліотек популярні видання про сільське господарство, про кооперацію, про медицину і т. ін. лише тому, що вони написані українською народною мовою. Можна заборонити дітям у школі співати улюблені ними народні пісні та читати перекладені українською мовою байки Крилова. А вкінці можна заборонити поставити Шевченкові пам’ятник у Києві, але, панове, жодна людська сила ніякими циркулярами не може заборонити народові любити того, кого він боготворить. Мені здається, що нам уже пора признати те, що признав цілий культурний світ. Пора признати те, що Тарас Шевченко вже сам собі спорудив нерукотворний пам’ятник до якого не заросте народня стежка²⁵).

І на закінчення ми, українські педагоги в діаспорі, повторимо за Лесею Українкою:

“Хай же промінь твоїх думок
Поміж нами сяє, —
“Огню іскра великого“
Повік не згасає“.

Торонто, березень, 1959 р.

ПОЯСНЕННЯ:

- 1) Остап Грицай — Шевченко як учитель, Львів 1914 р., ст. 7.
- 2) Святослав Гординський — Тарас Шевченко маляр, Краків 1942 р., ст. 17-18.
- 3) Дмитро Донцов — Заповіт Шевченка, Торонто 1950, ст. 8.
- 4) Іван Гончаренко — З творчої лабораторії Шевченка. (Радянське Літературознавство. Ч. 2-3, Київ 1938, ст. 79).
- 5) Богдан Лепкий — Шевченко про мистецтво, Зальцведель 1920 р., ст. 3.
- 6) Дмитро Чуб — Шевченко в житті — На чужині 1947 р., ст. 26.
- 7) Там же. Ст. 26.
- 8) Там же. Ст. 26.
- 9) Павло Зайцев — Життя Тараса Шевченка, Нью Йорк 1955, ст. 205.
- 10) Дмитро Косарик — Життя і діяльність Тараса Шевченка, Київ 1955, ст. 70. Йорк
- 11) Там же Ст. 77.
- 12) Шевченко і його Україна. Збірка. Джерзі Сіті 1916 р., ст. 9. Стаття І. Франка п. н. "Тарасові Шевченкові".
- 13) Богдан Лепкий — Шевченко про мистецтво. Ст. 6.
- 14) Дмитро Косарик — Життя і діяльність Тараса Шевченка, ст. 240.
- 16) Там же. Ст. 241.
- 15) Там же. Ст. 250.
- 17) Там же. Ст. 264-265.

- 18) Дивись розвідку д-ра В. Луцева — Педагогічна діяльність д-ра Івана Франка. Торонто, 1956 р.
- 19) Павло Зайцев — Життя Тараса Шевченка, ст. 148-149.
- 20) Там же. Ст. 363.
- 21) Леонід Білецький — Віруючий Шевченко. Вінніпег 1949. Ст. 24.
- 22) Д-р Л. Мишуга — Шевченко і жінка. Джерзі Сіті. 1939 р. Ст. 7.
- 23) Там же. Ст. 7-8.
- 24) Клеренс Менінг — Українське Літеречер, Джерзі Сіті 1944. Ст. 55.
- 26) Д-р Л. Мишуга — Шевченко і жінка, ст. 9-10.

**ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА, НЕ ЗГАДАНА
В ПОЯСНЕННЯХ:**

- 1) Тарас Шевченко — Кобзар, Катеринослав-Кам'янець-Ляйпціг 1921 р., ст. 431.
- 2) Тарас Шевченко — Повна збірка Творів у трьох томах, Київ 1949, ст. 1.799.
- 3) Андрій Річицький — Тарас Шевченко в світлі епохи, Харків 1923, ст. 196.
- 4) Р. Заднірянський — Чи Шевченко був “малоросом?”, 1946 р. Ст. 119.
- 5) Ювілейна збірка статей про Тараса Григоровича Шевченка в соті роковини його народження. Вінніпег 1914 р. Ст. 64.
- 6) Леонід Білецький — Народність чи національність в творах Т. Шевченка? Кам'янець на Поділлію 1920 р. Ст. 46.
- 7) Леонід Білецький — Тарас Шевченко в Яготині, Авгсбург 1949. Ст. 48.
- 8) “СПУДЕЙ” — неперіодичний орган Академічної Громади Укр. Пед. Інст. ім. М. Драгоманова в Празі. — Великому Поетові. 1914-1861, Прага 1926. Ч. 4, ст. 58.
- 9) Денис Лукіянович — про Шевченкові твори. Львів 1914. Ст. 24.
- 10) Михайло Драгоманов — Вибрані твори. Прага-Нью Йорк 1937. Ст. 415.

Крім того використано низку журнальних статей, підручники української літератури, праці про сучасників Шевченка та інше.

З М І С Т :

1. Уведення
2. Шевченко про виховно-педагогічну справу
3. Думки інших про його педагогічну працю
4. Педагогічна праця Тараса Шевченка
5. Пожнив'я Шевченкової педагогічної праці
6. Пояснення та використана література
7. Зміст